

סוכות והעמים: הגג והסכך

שלוש הרגלים מושרשים בהווה ובעבר, בטבע ובהיסטוריה. 'סוכות', חג האסיף, מזכיר את התחנה הראשונה של החופש בצאת בני ישראל ממצרים: "וַיִּסְעוּ... מִרְעֵמֶס וַיַּחֲנוּ בְּסֹכֶת" (במדבר לג, ה). אולם, בסוכות יש מימד נוסף, הוא משקיף לעתיד ומטרים אותו. לכאורה הסוכה היא בנין עראי בלתי מוגן מהשרירות האקלימית, החום והקור, השמש והגשם. אבל, דווקא באי-הגנה זאת טמון כוחה. היא מבשרת זמן שבו לא נצטרך להיות מוגנים, בו תספיק מחיצה במקום גדר הפרדה, וסכך, במקום גג, סמלה של ההגנה: "כִּי יִצְפְּנִי בְּסֹכָה, בְּיוֹם רָעָה יִסְתַּרְנִי בְּסֹתֶר אֶהְיֶה" (תהלים כז, ה). זוהי בשורת מלכות שמים העתידה, בה לא יהיה האדם שוב "בְּיוֹם רָעָה", בה תהיה האנושות מוגנת לא על ידי עשן התותחים, אלא על ידי "ענני הכבוד".

רוחה של הסוכה הפורצת אלינו מן העתיד, מביאה אתה בשורות חדשות. אכן, מסורת בידנו לפיה אחד המוטיבים המרכזיים בחג הסוכות הוא האוניברסליזם, בשורת גאולתו של העולם כולו, ולא רק של תשועת ישראל. וכך קוראים אנו במסכת סוכה (נה ע"ב): "אמר רבי אלעזר: הני [=אותם] שבעים פרים [שמקריבים בשבעת ימי החג] כנגד מי? כנגד שבעים אומות". ורבי יוחנן, ההומניסט הגדול מוסיף: "אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן?". חג הסוכות הוא לפי זה, מעין יום כיפור קולקטיבי בשביל האנושות כולה, יום כיפור שבשמחה, ללא צום, ההופך סמל לאחריות ההדדית שבין כל האומות, לשלום ולאחוה בין העמים.

לכאורה לפנינו דרשה חז"לית הרחוקה מהמקורות המקראיים. אולם אין הדבר כך. הנביא זכריה (יד, טז) מלמד אותנו על משמעותו של חג הסוכות באחרית הימים: "וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַיִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צ-באות, וְלַחֹג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת". כאן נקשר חג הסוכות לגויים, ואכן, בעקבות הפסוק הזה עולים לרגל לירושלים, בחג הסוכות, נוצרים רבים, הבאים להזדהות אתנו.

חזרנו ולמדנו שעם ישראל איננו בן יחיד לקב"ה. הוא אמנם הבן הבכור: "כֹּה אָמַר ה' בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל" (שמות ד, כב), אך גם כל העמים בניו של הקב"ה הם. אוניברסליזם אינו קוסמופוליטיות, הייחוד של עם ישראל אינו נמחק מתוך כך. רבי אלעזר, שאת דבריו הבאנו לעיל, ממשיך וטוען שלעומת שבעת ימי האוניברסליות, מוקדש היום השמיני, 'שמיני עצרת' לייחוד הישראלי: "משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו 'עשו לי סעודה גדולה'. ליום אחרון אמר לאוהבו 'עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך'". שמיני עצרת מסמל לפי זה יחס אינטימי שלא נטמע בתוך הכוללות, הבא לידי ביטוי בשמחת התורה.

האם אוניברסליזם זה מדבר אלינו במבחן הזמנים? חז"ל רמזו לבעיה זאת כאשר במסכת עבודה זרה (ג ע"א) תארו את העמים מורדים באחרית הימים כנגד מצות הסוכה, כאשר תנאי האקלים משתנים לרעה: "והקדוש ברוך הוא מקדיר [=מנקב] עליהם חמה... וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא שנאמר (תהלים ב, ג): "נִנְתָּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵינוּ וְנִשְׁלָכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵינוּ". פרק זה בתהלים, מתאר מעין מרד נגד ה"מוסרות", עולו של המוסר, ובעקבות כך מלחמה נגד ישראל. אכן, בהפטרות סוכות באה לידי ביטוי המועקה של הסכנות והמלחמות. הארכיטיפ, אב הדגם לכך הוא "גוג, מלך אֶרֶץ הַמְּגוֹג" (יחזקאל לח) הבא להלחם "אֶל אֶרֶץ מְשׁוֹבְבַת מִחֶרֶב, מְקַבֶּצֶת מַעֲמִים רַבִּים, עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְחֶרֶבָה תָּמִיד וְהָיָה מַעֲמִים הוֹצָאָה". אסור לקרוא את העתיד על פי הנבואות, אך לפנינו תיאור כוללני על עולם שלא עזב את החרב ואת הרצח. ואגב, רש"ר הירש קרא את תשומת לבנו שב'גוג' וב'מגוג' מסתתר הגג, יריבו המושגי של הסכך שבסוכות...

סוסתי

ב-1873 פרסם מנדלי-מוכר-ספרים את ספרו המזעזע, "סוסתי". מתואר שם, במעין סיפור בתוך סיפור, איך גיבור הספר, ישראל, מוצא באחד מטיוליו סוסה דלה ונרדפת. הסוסים האחרים מגרשים אותה מהמרעה, ונערים פרוצים "משליכים עליה אבנים ומשסים בה את הכלבים הנושכים אותה בשיניהם". לפנינו ספור אלגורי, המתאר כרבים אחרים את החברה וחטאותיה, באמצעות תיאורי בהמות וחיות. אחת הראשונות שבאלגוריות אלו, מצוי במשל העדר והמרעה, דרכו מתאר יחזקאל את העוולות החברתיות (יחזקאל לד יז-יט). היצירה המפורסמת ביותר בתחום זה, היא כמובן 'חוות החיות' לג'ורג' אורוול. ב'סוסתי' יצר מנדלי מוכר ספרים, אלגוריה המתארת את גורלו של עם ישראל בין העמים. הסוסה מספרת את תולדותיה: "בימים ההם היה בן מלך אחד, חכם ונבון ובעל מידות טובות... ומלך מצרים... כעס על אותו בן-מלך שבא כאורח לגור בארצו... ועשו החרטומים בלהטיהם והפכו את בן המלך לסוסה והעבידו אותה בפרך". הסוסה חזרה להיות בן מלך עם שחרורה ממצרים, אך היא נוצחה שוב על ידי הכשפים.

ההשכלה והליברליזם של המאה הי"ט בישרו "ידידות, אור וחופש", מזרח-אירופה חדש. מנדלי לא האמין בנאורות, ובישר לעומת זאת את ההתעללות בסוסה, פוגרומים, טרור שעתיד היה לפרוץ אחרי שנים מועטות: "קול המולה ברחובות", חלונות נשברים, דלתות נפרצות, "חובלים ומזיקים את כל הבא לידם". עבורי, מוטיב מרכזי ביותר בספר הוא הוועד נגד "צער בעלי חיים". ישראל פונה אל הוועד, אך הוועד קובע (ביותר ממאה החלטות?) כי הסוסה היא היא האחראית על מה שמתרחש, "מעשיה מכוערים, גופה מזוהם, ומצווה להרחיקה משאר בהמות העולם, שלא תזהם אותן במגע", אולי אפילו לבטל את כתב ההאמנה שלה. הוועד נגד צער בעלי חיים, היצירה האוניברסלית החשובה ביותר בתולדות האנושות הפכה להיות מכשיר בידי גוגים ודמגוגים. והסוסה עוד צועקת

היום: "ואני הלוא לחיות חפצתי, ככל יתר החיים", היום, כשאחרי זוועות המאה העשרים, הפוגרומים עוד גודעים משפחות שלמות: "הבל הבלים, הכל קין".

העולם כולו נגדנו?

האם יכולים אנו להיות אוניברסליסטים כש"העולם כולו נגדנו"? אנשים נאורים מסבירים לי שקביעה זאת אינה אלא נברוזה יהודית שירשתי מאבותי. אולי הם צודקים, אני מוכן להתפשר: "העולם, כמעט כולו - נגדנו", וההצבעות בוועד לצער-בעלי-חיים יוכיחו. יש כמובן יוצאים מן הכלל, את מיקרונזיה כבר הזכרתי? אלא שכאן נשמע קולו של חג הסוכות, הדורש מאתנו שלא נתיאש. סוכות הוא חג העתיד, חג של הגאולה, חג שבעקבותיו אנו מאמינים בתיקון האנושות כולה. אנו מאמינים, אך בתוכנו רותחת דו-ערכיות, תקווה וייאוש גם יחד.

סוכות מייצג את זמנם של העמים, אך הוא מייצג גם את זמן המבחן, המאבק שבין הגג והגדר של ההווה לבין הסכך וענני הכבוד של העתיד. הבוחן לאמיתותה של הדת, אינו בניצחון בשדה הקרב, בהוכחת כוחו, כביכול, של הא-להים להכניע את הכופרים, אלא דווקא במעשי המאמינים. בימיו של מנדלי מוכר ספרים נבחנה הנצרות האורתודוקסית על רקע זוועות הצארים. הפרק האחרון במבחן הנצרות האירופאית התקיים על רקע ניתוק המוסרות של הנאציזם. שתיהן נכשלו. עתה מצוי הבוחן הא-להי בעולמו של האיסלאם... אני מבחינתי מסרב להיות מדחום סביל במבחן זה.